

SANOAT KORXONALARINING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI BAHOLASH VA OSHIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Qodirov Sardor Sattorovich

qodirovsardor141@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22075293>

Annotatsiya

Mazkur tadqiqotda sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini baholashning nazariy-uslubiy asoslari, zamonaviy baholash usullari va ularning qiyosiy tahlili yoritilgan. Investitsion jozibadorlikka ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar tizimlashtirilgan, korxonalarning investitsion jozibadorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqotda jadval, diagramma va sxemalardan foydalangan holda ma'lumotlar vizual tarzda taqdim etilgan.

Annotation

This study covers the theoretical and methodological foundations of assessing the investment attractiveness of industrial enterprises, modern assessment methods, and their comparative analysis. Internal and external factors affecting investment attractiveness are systematized, and practical recommendations for increasing the investment attractiveness of enterprises are developed. The study presents data visually using tables, diagrams, and charts.

Kalit so'zlar: investitsion jozibadorlik, sanoat korxonasi, baholash usullari, investitsion muhit, moliyaviy barqarorlik, reyting baholash, benchmarking, investitsion risk.

Keywords: investment attractiveness, industrial enterprise, evaluation methods, investment environment, financial stability, rating assessment, benchmarking, investment risk.

Kirish

So'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, moliyaviy bozorlarning globallashuvi va xalqaro raqobatning kuchayishi investitsion jozibadorlikni baholash usullarining takomillashuvini taqozo etmoqda. An'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlarga asoslangan yondashuvlar bilan bir qatorda, integral baholash, reyting tizimlari, ekspert baholash va raqamli modellashtirishga asoslangan zamonaviy usullar keng qo'llanilmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini baholashning nazariy asoslarini tahlil qilish, mavjud usullarning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda korxonalarning investitsion jozibadorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat¹.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: birinchidan, investitsion jozibadorlik tushunchasining nazariy-uslubiy mazmunini ochib berish; ikkinchidan, sanoat korxonalarini baholashda qo'llaniladigan zamonaviy usullarni tizimlashtirish va ularning qiyosiy tahlilini o'tkazish; uchinchidan, investitsion jozibadorlikka ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularning ahamiyat darajasini baholash; to'rtinchidan, integral baholash modelining amaliy qo'llanilishini shartli misolda ko'rsatish; beshinchidan, sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik guruhlash va grafik-vizual tahlil usullari tashkil etadi. Ma'lumotlarni vizual tarzda taqdim etish uchun jadval,

¹ Binda J., Prokopenko M., Ramskyi A., Shuplat O., Halan L., Mykhaenko D. **Assessment of Investment Attractiveness of Industrial Enterprises** // International Journal of Management. – 2020. – Vol. 11, Issue 2. – P. 27–35.

diagramma va sxemalardan foydalanilgan bo'lib, bu yondashuv murakkab iqtisodiy jarayonlarni yaxshiroq idrok etish imkonini beradi.

Investitsion jozibadorlik — bu korxonaning moliyaviy-iqtisodiy holati, boshqaruv sifati, ishlab chiqarish salohiyati va bozordagi mavqeini o'zida mujassam etgan, potentsial investorlar uchun mablag' joylashtirish maqsadga muvofiqligini belgilovchi kompleks tavsifdir.

Hozirgi kunda sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini baholashda bir nechta zamonaviy usullardan foydalaniladi. Har bir usul o'ziga xos metodologik asosga, afzallik va cheklovlarga ega². 1-jadvalda asosiy baholash usullarining qiyosiy tavsifi keltirilgan.

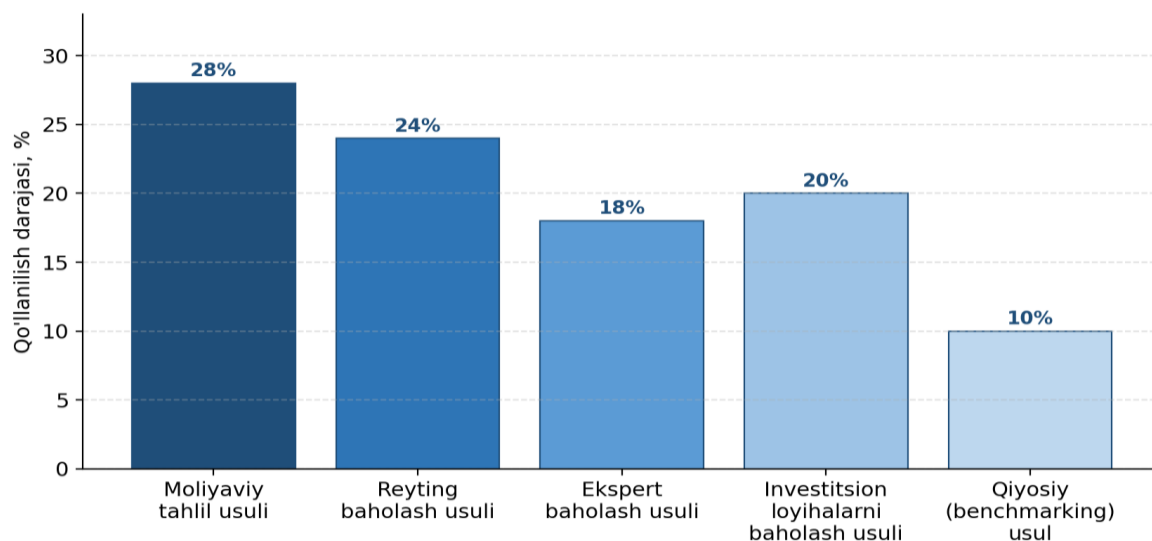
1-jadval.Sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini baholash usullarining qiyosiy tahlili³

Usul	Mazmuni	Afzalliklari	Kamchiliklari
Moliyaviy tahlil usuli	Korxonaning balans, moliyaviy natijalar hisoboti asosida likvidlik, rentabellik, moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlarini hisoblash	Ob'ektivlik, raqamli asoslanganlik, taqqoslash imkoniyati	Faqat o'tgan davr ma'lumotlariga tayanadi, sifat omillarini hisobga olmaydi
Reyting baholash usuli	Korxonalarni bir nechta mezonlar bo'yicha ball asosida tartiblash va reyting shakllantirish	Qiyosiy tahlil qulayligi, ko'p mezonlarni birlashtirish imkoniyati	Mezonlarga beriladigan vazn koeffitsientlarining sub'ektivligi
Ekspert baholash usuli	Soha mutaxassislari va ekspertlarning xulosalari asosida sifat ko'rsatkichlarini baholash	Rasmiy statistikada aks etmaydigan omillarni hisobga olish imkoniyati	Yuqori sub'ektivlik darajasi, ekspertlar malakasiga bog'liqlik
Investitsion loyihalarni baholash usuli	NPV, IRR, PI, PBP kabi ko'rsatkichlar asosida aniq loyihaning samaradorligini hisoblash	Aniq loyiha bo'yicha yuqori aniqlik, moliyaviy oqim asosida baholash	Bashoratlarning noaniqligi, diskont stavkasini tanlash murakkabligi
Qiyosiy (benchmarking) usul	Korxona ko'rsatkichlarini soha yetakchilari yoki o'rtacha ko'rsatkichlar bilan solishtirish	Raqobatbardoshlik darajasini aniqlash imkoniyati	Qiyoslash uchun ishonchli ma'lumotlar bazasi talab etiladi

² 1.Multiplicative Methodology for Assessing Investment Attractiveness and Risk for Industries // Journal of Risk and Financial Management. – 2022. – Vol. 15, №10. – Article 419. Ushbu tadqiqotda WACC, EVA, ROIC, ROE kabi ko'rsatkichlar hamda reyting va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanish yoritilgan.

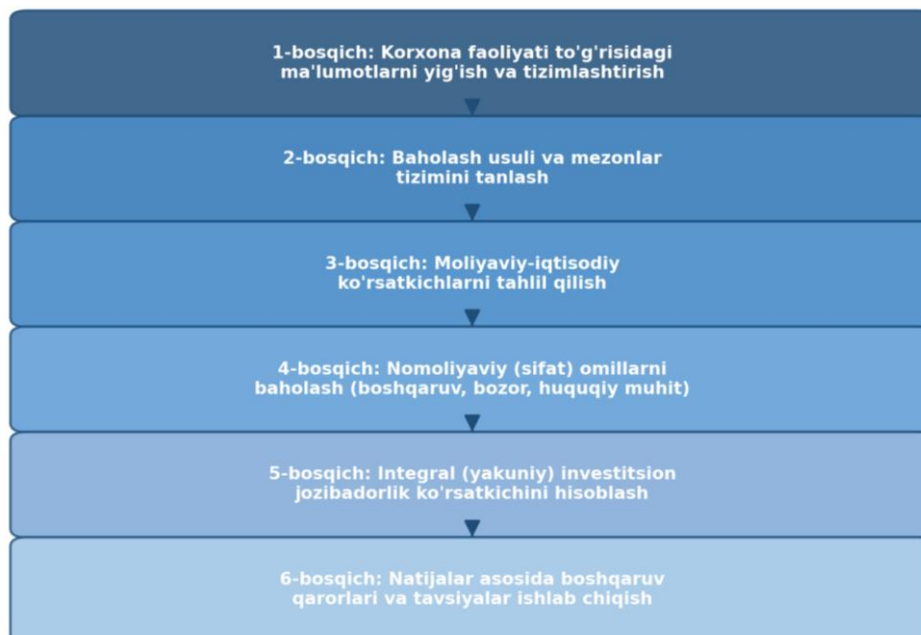
³ Yepifanova I.Yu., Dzhezdzhula V.V., Koval K.S. **Modern Methodological Approaches to Assessing the Investment Attractiveness of Industrial Enterprises** // Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences. – 2021. – №2 (292). – P. 80–85. DOI: 10.31891/2307-5740-2021-292-2-13.

Amaliyotda ko'rsatilgan usullarning qo'llanilish darajasi bir-biridan farq qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy tahlil usuli o'zining ob'ektivligi va nisbiy soddaligi tufayli eng ko'p qo'llaniladigan usul hisoblanadi, undan keyingi o'rinlarda esa reyting va investitsion loyihalarni baholash usullari turadi⁴ (1-diagrammaga qarang).

1-diagramma. Sanoat korxonalarida investitsion jozibadorlikni baholash usullarining qo'llanilish darajasi⁵

Investitsion jozibadorlikni baholash yagona akt emas, balki bir necha bosqichdan iborat izchil jarayondir. Ushbu jarayonning umumlashtirilgan sxemasi 1-rasmda tasvirlangan.

⁴ 3. Mukhitdinova K.A. Industrial Enterprises Investment Attractive System Assessment System // TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research. – 2022. – Vol. 11, Issue 5–6. – P. 18–21. DOI: 10.5958/2279-0667.2022.00006.2.

⁵ Muallif tomonidan tayyorlandi

1-rasm. Sanoat korxonasining investitsion jozibadorligini baholash jarayonining bosqichma-bosqich sxemasi⁶

Yuqoridagi sxemadan ko'rinib turibdiki, integral baholash bosqichida moliyaviy va nomoliyaviy ko'rsatkichlar birlashtirilib, yakuniy investitsion jozibadorlik indeksi shakllantiriladi. Bu indeks investorlarga korxonalarni bir-biri bilan taqqoslash va investitsion qarorlar qabul qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Integral baholash usulining amaliy mohiyatini ko'rsatish maqsadida quyida shartli sanoat korxonasi misolida vaznli ballar usuli asosida hisoblangan integral ko'rsatkich keltirilgan ⁷(2-jadval). Bunda har bir mezonga uning ahamiyat darajasiga qarab vazn koeffitsienti beriladi, so'ngra ekspert yoki hisob-kitob yo'li bilan aniqlangan ball ushbu koeffitsientga ko'paytiriladi.

2-jadval. Sanoat korxonasining integral investitsion jozibadorlik ko'rsatkichini hisoblash⁸

Ko'rsatkich (mezon)	Vazn koeffitsienti	Ball (1-10)	Vaznlangan ball
Moliyaviy barqarorlik	0,25	7	1,75
Ishlab chiqarish potentsiali	0,20	8	1,60
Boshqaruv sifati	0,15	6	0,90
Bozordagi mavqe	0,15	7	1,05
Innovatsion faollik	0,15	5	0,75
Huquqiy-institutsional muhit	0,10	8	0,80
Integral ko'rsatkich (jami)	1,00	—	6,85

Keltirilgan misolda integral ko'rsatkich 10 balllik shkala bo'yicha 6,85 ballni tashkil etib, bu korxonaning investitsion jozibadorligi "o'rtachadan yuqori" darajada ekanligini ko'rsatadi. Bunday hisob-kitob usuli korxonalarni bir-biri bilan taqqoslash, shuningdek vaqt bo'yicha dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Sanoat sektoriga jalb qilinayotgan investitsiyalar hajmi mamlakat iqtisodiy siyosati, investitsion muhitning yaxshilanishi va sanoat korxonalarining jozibadorlik darajasi bilan chambarchas bog'liq.

⁶ 4.Kalacheva A.G. The Development of a Model for Assessing the Investment Attractiveness of an Industrial Enterprise // π -Economy. – 2015. – Issue 6 (233). DOI: 10.5862/JE.233.11.

⁷ 5.Ilyash O., Yildirim O., Smoliar L., Doroshkevych D., Vasylyev T., Lupak R. Evaluation of Enterprise Investment Attractiveness under Circumstances of Economic Development // Bulletin of Geography. Socio-economic Series. – 2020. DOI: 10.2478/bog-2020-0006.

⁸ Muallif tadqiqotlari asosida tuzilgan

2-diagramma. Sanoat sektoriga jalb qilingan investitsiyalar dinamikasi ⁹

Ko'rsatilgan tendensiya shuni ko'rsatadiki, investitsion muhitni yaxshilash bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilgan sharoitda sanoat korxonalariga jalb qilinayotgan mablag'lar hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lishi mumkin. Bunday o'sish, o'z navbatida, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi ish o'rinlari yaratish va eksport salohiyatini oshirish uchun zamin yaratadi.

Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning tajribasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirishda quyidagi yondashuvlar yuqori samara bergan:

- 1) Erkin iqtisodiy va sanoat-innovatsion zonalarni tashkil etish orqali soliq va bojxona imtiyozlarini taqdim etish;
- 2) Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini rivojlantirish, ayniqsa infratuzilma loyihalarida;
- 3) Milliy va xalqaro reyting agentliklari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, korxona va tarmoq reytinglarini muntazam yuritish;
- 4) Investorlar uchun "bir oyna" (one-stop-shop) tamoyili asosida davlat xizmatlarini ko'rsatish tizimini joriy etish;
- 5) Kichik va o'rta sanoat korxonalari uchun venchur fondlar va investitsion platformalarni rivojlantirish.

Ushbu yondashuvlarni milliy sharoitga moslashtirilgan holda joriy etish mahalliy sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirish kompleks yondashuvni talab etadi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi (3-jadval).

3-jadval. Sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar¹⁰

⁹ 7.Grebennikova V.A., Varenikov V.A. Modern Approaches to Assessment of the Investment Attractiveness of the Enterprise // International Journal of Humanities and Natural Sciences. – 2020.

¹⁰ 8.Lobantsev E.S., Trubetskaya O.V. Investment Attractiveness of the Company: Review and Comparison of Various Assessment Methods // Economy and Business: Theory and Practice. – 2025. – №10. – P. 177–183. DOI: 10.24412/2411-0450-2025-10-177-183.

Yo'nalish	Amaliy tavsiyalar
Moliyaviy shaffoflik	Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XMHS) o'tish, moliyaviy hisobotlarni muntazam va ochiq e'lon qilish
Boshqaruv tizimi	Korporativ boshqaruv standartlarini joriy etish, mustaqil direktorlar kengashini shakllantirish
Texnologik yangilanish	Ishlab chiqarishni raqamlashtirish, energiya samaradorligini oshirish, zamonaviy uskunalarni joriy etish
Investorlar bilan aloqa	Investorlar uchun alohida bo'lim (IR) tashkil etish, investitsion taqdimotlar va roadshow'lar o'tkazish
Risklarni boshqarish	Ichki risklarni baholash tizimini joriy etish, sug'urta va xedjirlash mexanizmlaridan foydalanish
Davlat siyosati	Soliq imtiyozlari, erkin iqtisodiy zonalar va investitsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish korxonalarga nafaqat ichki resurslar hisobidan, balki xorijiy va mahalliy investorlarni jalb qilish orqali ham barqaror rivojlanishni ta'minlash imkonini beradi. Ayniqsa, moliyaviy shaffoflik va korporativ boshqaruv sifatini oshirish investorlar ishonchini shakllantirishning asosiy omili hisoblanadi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi asosiy xulosalarni shakllantirish mumkin:

Sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini baholash kompleks, ko'p bosqichli jarayon bo'lib, moliyaviy va nomoliyaviy omillarni birgalikda hisobga olishni talab etadi;

Mavjud baholash usullari orasida yagona universal usul mavjud emas — har bir usul muayyan vaziyat va maqsadga qarab qo'llanilishi lozim, shu sababli usullarni kombinatsiyalashgan holda qo'llash tavsiya etiladi;

Moliyaviy barqarorlik, boshqaruv sifati va innovatsion faollik investitsion jozibadorlikni shakllantiruvchi ustuvor omillar hisoblanadi;

Investitsion jozibadorlikni oshirish moliyaviy shaffoflik, korporativ boshqaruv, texnologik yangilanish va davlat qo'llab-quvvatlash choralari uchun talab etadi. Kelgusida bu yo'nalishdagi tadqiqotlarni sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalari asosida investitsion jozibadorlikni prognozlashtiruvchi modellarni ishlab chiqish tomon rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Binda J., Prokopenko M., Ramskyi A., Shuplat O., Halan L., Mykhaylenko D. Assessment of Investment Attractiveness of Industrial Enterprises // International Journal of Management. – 2020. – Vol. 11, Issue 2. – P. 27–35.
2. Yepifanova I.Yu., Dzhezdzhula V.V., Koval K.S. Modern Methodological Approaches to Assessing the Investment Attractiveness of Industrial Enterprises // Herald of Khmelnytskyi

National University. Economic Sciences. – 2021. – №2 (292). – P. 80–85. DOI: 10.31891/2307-5740-2021-292-2-13.

3. Mukhitdinova K.A. Industrial Enterprises Investment Attractive System Assessment System // TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research. – 2022. – Vol. 11, Issue 5–6. – P. 18–21. DOI: 10.5958/2279-0667.2022.00006.2.

4. Kalacheva A.G. The Development of a Model for Assessing the Investment Attractiveness of an Industrial Enterprise // π -Economy. – 2015. – Issue 6 (233). DOI: 10.5862/JE.233.11.

5. Ilyash O., Yildirim O., Smoliar L., Doroshkevych D., Vasylciv T., Lupak R. Evaluation of Enterprise Investment Attractiveness under Circumstances of Economic Development // Bulletin of Geography. Socio-economic Series. – 2020. DOI: 10.2478/bog-2020-0006.

6. Multiplicative Methodology for Assessing Investment Attractiveness and Risk for Industries // Journal of Risk and Financial Management. – 2022. – Vol. 15, №10. – Article 419

7. Grebennikova V.A., Varenikov V.A. Modern Approaches to Assessment of the Investment Attractiveness of the Enterprise // International Journal of Humanities and Natural Sciences. – 2020.

8. Lobantsev E.S., Trubetskaya O.V. Investment Attractiveness of the Company: Review and Comparison of Various Assessment Methods // Economy and Business: Theory and Practice. – 2025. – №10. – P. 177–183. DOI: 10.24412/2411-0450-2025-10-177-183.